

İ. Hikmet Ertaylan
VARVARİ ALİ PAŞA

<p>کم اولوں امیر کون راہ ہدایہ ولوں فکر نہ عاجز جملہ موجود قولین و صدقہ اول بادشاہک ذلیل ایکن عنین این حقیر ی تو عالم غریب بحر احسان عطاسی نشہ می آبیادہ ساری انک احسانین بر جہت و غایت انک نیکوہ برین عقد ایتمن انسان جہان اہلندن ادنی بر حقیق فو لیسر عاقبت بلین کید مردم ہدایت رحمتی قلدی یاری غلام جھینہ بر کون ایندی فرمان مہاشر اولدی او غازی محمد اول</p>	<p>شاو محمد و مشک او نسون خدایہ تون ارش و سب اہلینہ معبود مشر کی یوق تون ریجیہ و شا اسپر ایکن امیر این رفیق ی قراطندن اقدرباب حیوان خالی چشمہ می ہر مردہ جاری انک الطافند یوقدن نہایت حصو صابوق لیند اولن احسان بنیدم او غالی بر مرد فقیر ک فلاکت دشمنی سیران اید مردم عنایت ایلدیو پ لطف استی باری مکر سلطان محمد خان دوران چیتوب تو سنر ایلیند انی مرقول</p>
--	--

<p> بیلین دم نولیس رعایت کار نیجه کار و کھی بلور او را بی او فخر زوم و عزت سند بن افندگی کس عجب حکمت که بال وطن بار اسپین جوار رحمته نقل ایتدی مسلط یوزکی نوری بصری مرم و حاج مستی احمد محبوب رحمان بو یک حق الیقون و یردی اجاز بنی الری بو یک اود ایدر مسلط اود بول مراد همه اسباب عزت ایدر دم خدمت کلر کجه الری اولوب مسرور کام الهم جهانه یا نجه او ایدر وب خدمت ایتدی طعناوی کلور دی خوش و نشانه کیو تر پیرد و کدی نیجه سندن طغان الری الیون اشکاره ایدر و بهیالی دو مشور دی اول نکاه من اول احوال افواه کت سفر اولیوب ایدر کوز مراد </p>	<p> بنید الری کویان و فاجاس کتیر یاز غلطاده سربیه ایکی انچه وظیفه ایتدی لریس عجب سر ز غنا اولون عناسین دوانشاده چون ایزی امر سبحان بدل و یر و بی قوی مراد نشاهی کور اولون خیر نسائل عثمان جالی ساید و بی جو کیدی قیاح ایدر و باذن مرای حاصه فرمان نکا او کون و یوز ادا ب و خدمت اوقول اولوم اوز نیل جان و دلون بجه الله طعنا بی اولوم اندون ایکی کور ادر نذیره میاره کتدم بیقری جان یاز لری صید کاهه بقم بانم هو میدی نیجه سندن مکر بر کون او نشه جعدی مشکور کوز ب بکر کسی صالری هو ایه باغوب اولوم و یردی سو و لری مراد و یرم و ایدر قولک بو یک اود ایدر </p>
---	--

<p> انگار سرود لیز و لفراد س ز جان اولی س قبول سلطانی نیاز اهلیند بیتر بوسعدت عرض بود و رفتادینا ده دایر مکن مریکون او سلطان هم با نکی جناب حقندن ایروپا که دعوت او مناسی مغفرت قل یا الهی انک یکی بوملکه ویرماری بنان کرم کافی مروت صلیبیدی زمانه اولان ^{عظمی} عظیمی دمنده اولدی هیچ مکسده لنتانک چون اول سلطانی ایتدی هو ضیا قیام ایتدم انکه خدی متینده جلوبس ایتدی جو عثمان خلفازی سوزدی جلردن خفایت فقیری دا اولک ایدردم مقل منک کچی طراد مس هفت جوارن ایدردم خصوصاً برقیوار ایددی اندر یو عیندی زهوه سی بریم باوانک </p>	<p> نه دکلو التفات اشک سزاد سرخ لایه بی آئی و بزنی قفتان کچه احبابی حقندره شفاعت اولانکله هر کیشتی قایر ایدر کن آخرت امر نده تدوین هماندم ایتدی فرزند و سه عوینت بغشار وار بیسه جرم کناهی نه دکلو کله ده ده باد مشاهان عجب خیرات و نبره طالبیدی ظهوره کله دی طور و فجه و غیا مکن مطرب النورن ایکلیه چند ویرلیدی مصطفی خانده خلوت ابریشم عزتده جوهاده ولتده کورری لطیفی هر هر دجاری حضور نوزن کیده نوزدی حقیری کوزش طوقار ویدم فرصت دمنده اوج اتی صیقلی یوب بر قابیلن سرای ایچنده خاص او طراو کند که مکن صیقلی او سندن آتک </p>
--	--

صغری

<p> افق بکنم او بریانند ووشوم که ویرمشور و بکا حوی و بی غیرت بنی امر ایستوی سلطان خرمینند کی مردم التفاتی در ما دم طوبه بکوری و زمان اید روی هلو تری سووم بکلر آخال او یولوه اولدم احسانینده خرمینده او ده سیند ایتری فرمان سیاهی لقا حقه م من قیویه شیده مقبول ایدی اول یاد فنا این مردم هریرین عبرتله سیوان توجیه ایندم اول جای لطیفه ظهور ایتمش سنبول ایچره اول سال او ساعته شور عشق این مجلس خمان او هالی کور تمش دهری کور نام ویرتمش مصطفی خانه خاراوت دعاسی فاقیامت اوله قایم سنبول همان ایندم صوبیت بر اعوی و برکم غایت اینست </p>	<p> مشهور حقه م کور بن دوز شوق تجر ایادی عجب احل عبرت بر انشاء غوا اولوی خوبینه طغان اوین ایدردم بیله هودم بنی خط مشرفیله کونن روی سور سیمله ایوب انی غزال جو عودت ایادی او انشاء کشتی طغانی لقا قاری بکله احسان یویک جقه اولوب اول ییل قوییه که زین واریدی رعیت سبیه اولوب بر فاج کون استنبول اولما یولکم دوشنری بجم شام مشرفین کورین شامه ایکی یان موحال اولوب بمرح کلوب عقربده رفاص نه منت حال قور و ب قلمش ووزند نصید اولش او سلطان انتم هاد خدار حتمل ایدره که دایم کله چون بو خیر لیر ویرد سبیل ایندی کی احوالی انتم </p>
---	---

<p> و طیفہ م الی الحجہ اولی مشہور بکبری اغالیغیہ کتور م یونان م حضرت سلطانہ جانہ فقیر کانی ہی جانی ایتاری ظم ہور ادر زکی ہو کون بیچہ احوال مشیاطین قاجری کعب میر لو بیچہ طلوع ایتاری افق در مشہور خان ولوب شاہینجی بانسی دولتندہ تقرب کسب ایندوم اگر دایر او مشہور قاری بی بعد ادہ فرمان عم شاہیند ویرہ کچھو جہان عم و مینی چکی خیل زورہ دیدیلو مر جانی بصدی شمن اکا امداد ایچون کوفن زکی عسکی محافظ او لمشید و مر جانہ کم او لمشید و تشبق و ملاقی ہاند م بصدی یل وینجی سحر دن اور و بصیرت سرہ بر ہیفا علی ہاندوم ہر مری اولری ہر شہر </p>	<p> تیر و ایلیو بچہ م سیر ہرن پس انہ نصک م مصرہ فیتائیں ستبولہ توجہ ایتوم اندرن و قوم اولر و عن چونکہ اشتاری ولیکی خلق عالم ایچہ اولسال شہبختہ جون ایردی آخرینہ مراد و زہرہ ایدوب افلاک دوران او مشاہک چھو شکار ایتار م بس اولوم و وزت بیال اولر م سپاہ اغالیغی ایدوب حاصل ایدوب خمس و پشا ایاغور الہ و ایدوب مصرہ امر اعظم مشہور زورہ ہر از کون اولر محلہ مکنت ایدر کون جہان اولر قہر جان نہیں بیکر او نور بالقی بیک اولر بن اندوہ و ایدوب عیدہ اوچ کون اتفاق کلوب بالمش بیک اعدا سرخ سون ایدوب حضرت بن لطف ایتاری موی دا اولر الہ الہ شمشین </p>
--	--

مدی

<p>صفا منکم قیامت اولوی پید ثوب مرغ تیفق تیفق من اولوی هیبتن دنک و هیبت عدو نک بغری دنک چو فشت سر اعلی غاری پشته پشته قول قان اقر کیسه سرخ سرن صوای الامان طولوی هم رانه چو غی اولوی امیون من فزان بصوبین غارت ایندی و حمامانی قیما و شاهه بیبر کم کر نینه و دیو لک دستینی اینک احمیا او قدری خطبه سن سلطان اولک قو فشتن و قلعه فی حوب لشکر ایله فلکل دنه مکمل اولوی همین این رضنا و فیردک و فضا سینه خول آنک سوصل صحر امینه اینک غویت قیود و رب روان اولدم اول الله ایندوم نشره اول فصل خصوصیت نوئلدم حضرت سلطان جهانده</p>	<p>صلای الله الله طولوی دنیا دو شوروی زحوه سادین حیوان او جنگی کوهه کوهه کوهه اولوب علی الدن هر فینه بر از در دین لری کشته لهر او دشته او میر لاله زار اولدی سیردن چیقوب فیر یار دشتن آسمانه بجهل الله اولوب اعلی امیر ایشان پس انزل صول اعظم آمدانی یا قوب یقوی و چو وار و دو کونین اوروب دین سیغنی بی جال و بر و شروطن ایلاک اجرا جهل اولک واروب بغلاده انزل عسکر ایله قفتک و طوب صول اسنورین بر این میسر اولدی چون فتحی آنک ایرو بقر قبیله کونین انزل نعوت اولوب قیود و سه بکلر یکی انزه ایرو بقر سه الی ای حکومت چیقوب معز اولوبین صکر انزه</p>
--	---

<p> اوانه مصیبتی ایندی که احسان نیند که من و قسه اولوم از زمانه دیار یکی پس ایندم عویت بنی مرعاشه ولی ایندی اولوم مرادخان ایله اولوم نرو افه فقیه عسکری نینه ایندی و من از خلدن حضرت و میرد بالو اولوم ویریزی دورت کیسه لقمه و قضا او قاجاری پانسی اولوم بن آنگ او قاضینی قور و بیعت ایروم چکر و صجاریا حقنه غیرت سوروم اوزد و بی حال غنا میر نینه قوروسی ویردی باکر اولان او حبی و قورالی اولوق ایله ااطول ایلینی ایندی احسان عساکر جمع اولوب یولانه طوری ایالت عسکری یله بنده کتدی یوز تری عسکری اسلامی قادیان خلدن اطف ایندی مقصود اولدی </p>	<p> بلوب احوالی اطف ایندی سلطانه ایرو بجا بکی کیم بیله انده ایرو بانده نینه برید احویت محمد پاشا اول سردار اظفر افتاد لا سفرد و قشری روانه کور و بلا قی او سلطان جهانداز کور نیوب یولده اوج و قور ایله بو حال کور و کچی شه مرادخان بیست اولدی چون قشری روانه او کتدی بخرجه تکلمه کیدردم بیروجه بیله ایرو ب قشری غارت اهر دم سفیایم دوروب الیم نرول ایندی که جووانه شه مرادخان نصیب اولدی فقیه از زمانه او قشردم بیله اندن مضکوه سلطانه بو افسانه سفرد خواد اولدی او شاهک امری چونک افندی شه کتدی که شاه غوم ایندی بالذات اولوب مهال اید عسکری حله و اصل </p>
--	--

ایکیتی

<p> شروع این قوم قتل و حرب اولان اور لوم باشما اولدی هم مان قناک کفرم اچوردی اول ایچون او یانین بکاک ندری حلاج ایندی احسان اولوزدی حالی اعدانک دیکر کون سور عبید انذات ایندی شمی او تو زبیک سرخ سرور و کثو سر روم ایلی منصبینی ایندی احسان ایدر روم ایلینی حمله بقیش ایدر لوشن فساد آیین اچسرا برایکی قاضی اولر مشل آنار فقیری فیا و شاه ایستل از سال اول ایلی اشقیادن ایلدیم پاک ایدر روم او نو و ده چوق اهانته خبر لوزدی مشریت ایل اولنله کوی چوبغور و سداب مشل اولر ایدر یرینی جنت این اول پادشاهک معمر اوله سلطان ابرهم خان و عاسیل ایدر و ملکی احب </p>	<p> ایکنی کون فقیر اولدی فرمان دیوزکن حصص بغور او او سته جنک جوا حدون قزاقان دیویانوم انشیر و پ حال غازی مراد خان بو حال او زرم قتل اینر کوه کون او شاه جم خشم کنور سی بالزاد اولوب قرقچی کون فنی میسر نه عومت ایندی بکون کورنی اولوب بکلن بکین هم مفتش مکر کم ایلده سانه چوق اشرا چوق عصیان ایلدیلر از زانده ایدر و سمع هایدوز او امسال اشرا ننگ قیر و چوق عینی بویاک ایدر کی مصطفی پاشا اعانت جوو جم سله کوزکن روم ایلنده مشرف و شمس مکر سلطان مراده الی و حنی شاد ایت او مشاهک یاقوب فالر قیجی میرده هران او دوظ الاره و قطب دیا </p>
--	--

<p> میون فرودیل لردی دولتند فتحلر فروشک اولقن چیل قزل الماده ایوا قویر اول ان خطا ایتمز ایدر چینده سرات و انمشه زاده سی بر پیکر کامل عطا سن چادشاه ایلدی بیرون له اء غنسانلی ایتدی احسان بی انین چادشاه همینه یوز اوله یوزم شمع و قاقون ایلد عاقل یوزم سور و بورد یواند یوزم افاطولی ایلینی ایتدی احسان کچورم نیجه ایام ولیالی ادا نر ایلدی بی ایتدی انعام بیند ایرشدی لطف شهر یاری بو یی اسنجانن ایتدی باک احسان جهانه سرکن شمع دکر ایرکن جهانی عدلله قلدی منور سنی حضرت مشاهیر سالت مدار دولتیندی کسانک </p>	<p> بی این و امان اولدی عدله ایردی تو زکی خوفین عدل شراکه تیغنی کی ایتدی فرمان حکم سزائی ایتدی عدله عجز ایلسون عو آفی ساک میل بی انشاه و غنجه شهر معلوم یوکا چیند یوزم بی حکم اولان تصدق ایتدی اهل ایتدی و قیوم بر جود بل عدله کامل چشمه زول اولم انون تو لکیر میرو بله ای خنکارم ادعان یکنی دفعه اولم انده والی بی انون چادشاه دین اسلام ایتدی کوه طونوم اولدی یاری او سلطان سلاطین ابرهم خا یوزم و بیانه حاله فکر ایرکن طلوع ایتدی جهان بر ماه انور کم اولدی زینت افزای جلالت محمد پاشا کم در کاهی آنک </p>
--	---

خطا بود

<p>۱۰. موافق قل و رضای پادشاهی این زمینش تریبیت مسلمانان هر یک یعنی قوسه اینکند ایندی و اولی صایه ایندم مرادم اولدی حاصل او فتمم جمله از من جهر بانک ایندی و جوبان اینکند مسلمانان ایندی مرادین حاصل ایت اول پادشاهی</p>	<p>خطا لردن آقی حفظ ایت الهی اولدی و احوال زامهون خبر دار دعاسیله ایندی کنی اشتغالی اولدی و قوی اوج پیل ایجه اکره کمال لطفنی چون کوردم آنکند حفاک لطفی اینر شسه بر قوی کیندی الهی عربین افزون ایت او مشاهده</p>
<p>سبب اولدی صایه ایندی و دیارم و ضای دولتین جمله کوردم خطا و نذات پاکنی حفظ ایندی اولدی شهر اوده لوله عمری بیگت میل</p>	<p>نشر کل و میر و یکجه باغده رونق کل بلبل نته کم اوله مایل</p>
<p>تمام اولدی بنت باری باز اولدی بیگده بر سر نجانی مقاله علی وار واری ملاک حکمه نگهداری</p>	

Yaşadığı müddetçe, Osmanlı İmparatorluğu tahtına yedi pâdişâhın geldiğine şahit olan ve hepsinin zamanında mühim mevkiler tutan Varvarî Ali Paşa'nın, şu küçük mesnevî-sini, kısaca gözden geçirince görüyoruz ki:

O bir fakir çocuğu iken:

Ben idim oğlu bir merd-i fakirün
Cihan ehlinden ednâ bir hakirün. [s. 1]

Sultan Muhammed Hanın devrinde, gulam cem'ine verilen bir ferman neticesinde, Bosna'ya çıkan bir kol «Oğlan cem'ine mübaşir olmuş» ve bunu da almışlar:

Beni de aldılar giryân ü nâcâr
Bilimezdim nolısar âkibet kâr. [s. 2]

Galata'da saraya getirmişler:

Getirdiler Galata'da Sarâya
Nice geldüğümü bilmem oraya.

İki akçe vazife vermişler ve dört sene orada oturmuştur:

İki akçe vazife itdiler pes
Oturdum dört sene ben anda bîkes.

O sıralarda pâdişâh ölmüş, yerine Sultan Ahmed tahta geçince Saraya ferman vererek bunu «Büyük oda» ya aldır-mıştır:

İdüb andan Sarây-i hâsa ferman
Beni aldı Büyük Odaya Sultan. [s. 2]

Örada kendisine âdâb ü hizmet öğretmişler:

Bana öğretdiler âdâb ü hizmet
Ebeddir âdeme esbâb-i izzet. [s. 2]

Büyük oda'da on yıl kalmış:

Oturak oldum on yıl cân ü dilden
İderdim hizmetim geldükçe elden. [s. 2]

Sonra doğancı olmuş:

Behamdullâh doğancı oldum andan
Olub mesrûr kâm aldum cihandan. [s. 2]

Pâdişâhla beraber iki kere Edirne'ye gitmiş ve yanında avlamış, hizmetler etmiştir:

İki kez Edirne'ye bile gitdim
Yanınca av idüb hizmetler itdim.

Pâdişâh doğan avını çok severmiş ve doğanlarla ava çıkar-
mış. Bunun da birçoklarınınkinden iyi bir doğanı varmış. Bir
gün Pâdişâh bu doğanı elinden alıp bir kerkes ardından havaya
salmış. Doğan onu avlayıp ovaya düşürmüş. Bunun üzerine
Pâdişâh memnun olarak buna, dile benden ne dilerse, demiş.
O da kendisinin Seferli edilmesini rica etmiştir :

Bakub ol dem didi söyle murâdın
Bana arz eyle ahvâl-i fuâdın
Didim var bir kuluñ «Büyük oda» da
«Seferli» eyleyüb irgür murâda (s. 2)
Emekdâr ü delîr ü dilfezâdır
Ne deñlü iltifât itsen sezâdır
Ricamız oldu pes makbûl-i Sultan
Seferli idüb anı virdi kaftan. [s. 3]

Pâdişâh ricâsını kabul ederek onu seferli yapmış ve kaftan]
giydirmiştir.

Bundan sonra Pâdişâh ölmüştür. Yerine Sultan Mustafa tahta]
geçmiş, bu da onun hizmetinde bulunmuştur. Osman Han tahta
geçince, onun da hizmetinde bulunmuş ve muhabbetini kazan-
mıştır :

Severdi cümleden gayet fakiri
Huzurundan gidermezdi hakîri [s. 3]

Görülüyor ki, Varvarî Ali Paşan'ın, pâdişâhlara kendisini
sevdirecek meziyetleri de yok değildir. Sultan Ahmed'e doğan-
cılıkla kendisini beğendirdiği gibi Sultan Osmana da pehlivan-
lıkla kendisini beğendirmiş olduğu şu beytinden anlaşılmaktadır :

Dilâverlik iderdim makdeminde
Güreş tutar idim fırsat deminde
Gehi tâvus sıfat cevân iderdim
Üç atı sıçrayub pür tâb iderdim
Husûsâ bir kuyu var idi anda
Sarây içinde hâs oda önünde
Yoğidi zehresi bir pehlivânüñ
Ki bir kez sıçraya üstünden anuñ [s. 3]
Sığındım Hakka bir gün ben vuruşdum

Atub kendüm öbür yanına düşdüm
 Taaccüb eyledi hep ehl-i ibret
 Ki vermiştir bana Hak böyle gayret [s. 3]

Bu beyitler bize, aynı zamanda, saray eğlencelerinin ve dilâverliklerin, hâsılı, içtimâî hayatın, bâzı husûsî ve mühim cephe-lerini aydınlatmakla kalmıyor meziyetlerini gösterebilmek için, mukarreblerin, nasıl fırsatlardan faydalandıklarını da, göstermiş oluyor. O sıralarda Hotin gazâsı olmuş, Pâdişah ta kendisini beraber almış; yolda yine doğan avı yaparak iltifatını görmüş.

Bu esnâda gazâ oldu Hotine
 Beni emritti sultan hizmetine
 Doğan avın iderdim bile her dem
 Görürdüm iltifâtını demâdem
 Beni hatt-i şerifle gönderirdi
 Tabura begleri ferman iderdi
 Bu resmile idüb anda gazâlar
 Tutarlardı sözüm begler ağalar [s. 4]

Ve bu suretle âdeta pâdişâhın emirberi, yâveri makamında hizmet etmiş, avdetle de padişahın ihsanına mazhar olmuştur. O sene Büyük Çıkma olmuş; Sipahilikle kapuya çıkmış, bir kaç gün İstanbulda kaldıktan sonra, Şam'a gitmiştir; Kendisinin Şamda bulunduğu sırada, İstanbul'da çıkan bir fitne neticesinde Sultan Osman şehid edilerek yerine Sultan Mustafa getirilmiştir:

Nasib olmuş o sultâna şehâdet
 Virilmiş Mustafâ Hana hilâfet. [s. 4]

Bunun üzerine, o da İstanbula gelmiş, sipahiler ahvalini işitmiş dirliğini bırakıp askerden ayrılmıştır. Pâdişah kendisine «elli akçe vazife vermiş» ve yeniçeri ağalığı ile Mısır'a gitmiştir:

Bana çün bu haberler verdi gayret
 Stanbula hemân itdim azimet
 Sipâh itdüğü ahvâli eşittim
 Birağub dirliğim gayet iş itdim s. 4]
 Teferruk eyleyüb çıktım sipehden
 Vazifem elli akçe oldu şehden
 Peş andan sonra Mısra niyyet itdim
 Yeniçeri ağalığıyle gittim. [s. 5]

Tekrar İstanbul'a döndüğü zaman Sultanın yanına gelmiş, pâdişâh bunun vukufunu öğrenmiş ve kendisini Atmacacı başı yapmış :

Vukûfum olduğun çünkim eşitdi
Fakîri atmacacı başı itdi. [s. 5]

Nihâyet, kopan isyan neticesinde, Sultan Murad tahta geçmiş, onun zâmanında da Şâhinci başı olmuştur :

O Şahuñ çok şikâr itdim katında
Olub şâhinci başı devletinde.

Dört sene yanında hizmet ederek mukarrebî olmuş ve Sipah ağalığı ile Bağdad'a gönderilmiştir. Orada Husrev Paşa ile gazâlar ederek acem şâhına «cezalar» vermiştir. Serdârî âzam Şehr-i Zor'a geçmiş, kendileri orada bir kaç gün kalmışlardır. O ara Mihriban'ı düşman basdığı haberi şâyi olunca, paşa oraya imdat göndermiş, bunlar da altı bin kişi ile Mihriban'da muhafız kalmışlardır. Bayrama üç gün kala, kadir gecesi sehere doğru altmış bin Kızılbaş bunları basmış, fakat lûtf-i Mevlâ ile nusret bunlara kalmış ve Kızılbaşları perişan etmişlerdir¹. Sadrazamda gelip Hamedan'ı basarak burasını yakıp yıkmış ve Dergezin'e geçmekle «Şaha gezinecek bir yer komamışlar» [s. 6]. Oradan Bağdad'a geçmişler ve kaleyi kuşatmışlar. Fetihden kırk gün sonra Musul'a gitmişler. Kendisi de Kıbrıs Beylerbeyi olmuş ve altı ay hükûmetten sonra, ma'zul olarak Sultanın yanına dönmüştür. Adanaya gönderildikten bir sene sonra, tekrar Kıbrıs'a gönderilmiştir. Bir yıl sonra da Diyarbekir'e gitmiştir. Mehmet Paşa Serdârî âzam olunca, kendisini Maraş'a vali göndermiştir. Fakat o sıralarda Revan seferi olmuş, Murad Han ile berâber sefere gitmiştir :

Bu esnâda sefer düştü Revâne
Murad Han ile oldum ben revâne. [s. 7]

Pâdişâh kendisini askerine dümdar etmiş, yolda üç defa Kızılbaşlarla döğüşerek onları perişan etmiştir. Bu hali gören Sultan murad Han, dört kese akçe ile kaftan vermiştir [s. 7]. Revan fethinden sonra Otakcıcı başı olmuş ve önünde çarhacı'lıkla

¹ Muhareqelerin iç yüzü hakkında birer mühim vesika teşkil eden bu gibi reselerin, tahlil ve tetkik olunarak biran evvel basılmaları, çok değerli işlerimizdne biri olur kanaatindeyim.

giderek, otağını kurup hizmet edermiş. Bu suretle Tebriz'i gâret etmiştir. Avdette, Sultan Murad yine kendisine Kıbrıs vermiş o da üçüncü defa Kıbrıs valisi olmuştur [s. 7]. Bir sene burada oturduktan sonra kendisine Anadolu ili ihşan olunmuş ve tekrar Bağdad seferi olunca, o da eyâlet askeriyile bu harbe iştirak etmiştir. Pâdişah bizzat giderek, ikinci günü kendisine de ferman olmuş, harbe girmiş ve Bağdadı muhasara ederken vurulmuştur :

İderken hısn-i Bağdâd üstüne cenk
Uruldum başıma oldu cihan tenk. [s. 8]

Bunu duyan Sultan Murad, kendisine cerrah göndermiştir. Kırkinci günü fetih müyesser olmuş, otuz bin Kızılbaş baş vermiş, bu hizmetlerine mukabil Sultan kendisine Rumeli Mansıbı'nı vermiştir :

Ne hidmet itdügüm gün gördü sultan¹
Rum ili mansıbını itdi ihşan. [s. 8]

Hem beylerbeyi hem müfettiş olmuştur. İlbasan'da eşirrä fesâd icrâsiyle isyan edip iki kadı öldürmüşler. Bunu pâdişah duyup kendisini göndermiş, eşirräyı kırıp memleketi eşkiyadan temizlemiştir :

İdeydi Mustafa Paşa îânet
İderdim arnavuda çok ihânet.²

O sıralarda Sultan Muradın vefatı haberi duyulmuş, Sultan İbrahim tahta geçmiş. Eserinde Sultan İbrahimi meth etmekte ise de :

Bu esnâda fakir oldum çü ma'zul
Atâsın pâdişâhım itdi mebzul
Rikâbına yüzüm sürdükde ol an
Livâ-yi Magnisâyı itdi ihşan
Tasarruf itdim arpalıkla anı
Pes andan pâdişâhım virdi Vanı

diyor. Bir buçuk sene orada kaldıktan sonra ma'zul olup, tekrar Anadolu iline tayin olunmuştur, sonra tekrar Adana'ya ve oradan da Bolu sancağına gitmiştir. O sıralarda Muhammed paşa

¹ İşte bu da, tarihimizin iç yüzü hakkında bâzı ifşaatdır ki, hakikatleri ortaya koymağa zemin ve zamanı tahlil ve tenkide medâr olur.

² Çün olsa gerek.

[Köprülü Mehmed Paşa olacak] kendisini pâdişâha taysiye ederek Bosna'ya vâli yaptırmıştır :

Olub ahvâl-i zârımdan haberdâr
İdermiş terbiyet Sultâna her bâr
Duâsiyle iderken iştiğâli
Beni Bosna İline itdi vâli
Olub fark üç yıl içre ana vâsıl
Sıla itdım muradım oldu hâsıl
Kemâl-i lûtfünü çok gördüm anuñ
Unuttum cümle âlâmın cihânüñ
Hakın lûtfü irişse bir kuluna
İder çoban iken sultan iline, [s. 10]

diyor.

Bu cihet hakikaten şâyan-ı nazardır. Bir derleme oğlanı, mevcut terbiye usulleriyle, kırk üç sene sonra, bir fakir çocuk olarak çıktığı memleketine, kudretli bir vâli olarak gidiyordu ki, bu âdeta peri masallarını andırır bir keyfiyettir. Demek ki, derleme teşkilâtı iyi işlediği zamanlarda, âdeta bir sihirli değnek mahi-
tinde imiş.

Şu küçük yabancı çocuğu, aldığı terbiye sâyesinde Osmanlı devletinin târihte, hattâ târih-i san'atta yer tutan eâzımından biri olmuştur. Yazdığı eser de, çok defalar dillerde dolaşan, Osmanlı edebiyatı Acem edebiyatının bir kopyasıdır, sözünü haklı gösterecek yazıların dışında kalan bir vesika olarak yaşamaktadır. Nev'inin güzel bir örneği olan manzum bir autobiographie'dir.

Bu da gösteriyor ki, Osmanlı İmparatorluğunda, medrese tedrisatı haricinde, bir de saray mektebi tedrisatı var imiş ki, o da memlekete bir çok edipler, şâirler, san'atkârlar, kahramanlar, vezirler ve siyaset adamları yetiştirmiştir.

İşte şu küçücük eser, bunun canlı ve büyük bir vesikasıdır. Bunun tarihçe olan kıymet ve ehemmiyetini belirtmeği de müte-hassis arkadaşlarımızdan bekleriz.